

ПЕРШИЙ ПАМ'ЯТНИК Т. Г. ШЕВЧЕНКУ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ

У статті висвітлюється історія першого на Чернігівщині пам'ятника Т. Г. Шевченку, який був встановлений у 1904 р. громадським діячем Ф. А. Лизогубом на території його маєтку в Седневі.
Ключові слова: пам'ятник Т. Г. Шевченку, Ф. А. Лизогуб, смт. Седнів.

Як відомо, Т. Г. Шевченко уперше завітав до Седнева в середині березня 1846 р. На той час у Чернігові вже відбулося його знайомство із седнівським поміщиком А. І. Лизогубом. О. Я. Кониський так характеризує останнього: «Вдача його була проста, щира, гуманна і незалежна» [5, с. 189; 9, с. 151]. В одному з листів 1849 р. А. І. Лизогуб про себе говорить: «Люблю я свій край, свою малу Малоросію, гарна земля, добрий і відважний народ» [9, с. 151].

А. І. Лизогуб та його старший брат І. І. Лизогуб гостинно приймали поета у своєму маєтку в Седневі. Для Т. Г. Шевченка вони надали окреме приміщення у флігелі. Саме там була обладнана майстерня, де Т. Г. Шевченко плідно працював над літературними й мистецькими творами.

У майстерні Т. Г. Шевченко писав портрети братів Лизогубів – Іллі (олією) та Андрія (олівцем). Дати виконання портретів Шевченко не вказав, але на портреті А. І. Лизогуба рукою портретованого зроблено напис: «Рис. Т. Г. Шевченко 1846 г.» [9, с. 151–152].

Із Седнева поет повернувся на деякий час до Чернігова, щоб доглянути там за хворим О. С. Афанасьєвим-Чужбинським – українським та російським етнографом, письменником, який залишив найдетальніші відомості про перебування Т. Г. Шевченка в Україні впродовж 1843 – 1847 рр. [2, с. 61]. Після Хоминого тижня, тобто після 20 квітня 1846 р., Тарас Григорович повернувся на декілька днів до Седнева, а його товариш виїхав до Києва. Невдовзі, наприкінці квітня 1846 р., прибув до Києва й Т. Г. Шевченко.

На початку 1847 р. Т. Г. Шевченко знову завітав на Чернігівщину – спочатку на Борзнянщину, потім до Седнева [9, с. 152]. 7 березня 1847 р. він закінчив писати поему «Відьма», яка спочатку мала назву «Осика» (за життя поета вона не друкувалась), а 8 березня написав передмову до нового видання «Кобзаря». У Седневі Тарас Григорович любив відпочивати під старою липою, де, за переказами, він писав свої твори та розмовляв з місцевими мешканцями. Т. Г. Шевченко працював у Седневі та сусідньому селі Бігачі над портретами родини князя М. І. Кейкуатова і не знав про події в Києві та Петербурзі (про арешти, що розпочалися після викриття таємного Кирило-Мефодіївського товариства). 3 травня 1847 р. у Бігачі Т. Г. Шевченко закінчив роботу над портретами родини Кейкуатових, 4 травня він повернувся до Седнева і тоді ж виїхав до Києва, де й був заарештований 5 травня 1847 р.

За спогадами сучасників поета, Лизогуби умовляли Т. Г. Шевченка залишити в Седневі свої твори, але він залишив лише чернетки (А. І. Лизогуб потім надіслав їх поетові на заслання, що полегшило йому подальшу роботу над «Осикою», «Лілеєю», «Русалкою») [9, с. 154–155]. Із далекого Оренбурзького заслання Т. Г. Шевченко 1847 р. писав до А. І. Лизогуба на Чернігівщину: «На другий день, як од вас поїхав, мене арештували в Києві, на десятій посадили в каземат у Петербурзі, а через три місяці я опинився в Орській кріпості, в солдатській сірій шинелі» [3, с. 33]. А. І. Лизогуб першим відгукнувся на лист Т. Г. Шевченка, надіслав йому малярське приладдя, фарби, папір, гроші [3, с. 33].

Поет щиро дякував за підтримку своєму другові і у грудні 1847 р. відписував йому з Орської

фортеці: «Великим веселієм звеселили ви мене своїм добрим, християнським листом у цій бусурманській пустині. Спасибі вам, друже мій добрий; вам першим Бог велів розважить мою тяжку тугу в пустині щирими словами. Спасибі вам... Лист я послав у Седнів» [9, с. 156].

На початку ХХ ст. син Андрія Івановича – Ф. А. Лизогуб – встановив на території свого маєтку в Седневі перший пам'ятник Т. Г. Шевченку на Чернігівщині. Дата його встановлення в літературі різняться: 1903 р. (О. Г. Сластіон) [7, с. 6–7], 1904 р. (Д. Ю. Кисіль) [4] 1905 р. (І. Ю. Стратілат) [6, с. 270–271]. У будь-якому разі, це другий відомий нам пам'ятник Т. Г. Шевченку на території України. Більшість дослідників схиляються до першої дати, адже О. Г. Сластіон у своїй статті «Ще не знайдені малюнки і малозвісні погруддя Шевченка», вміщеній у другому номері журналу «Сяйво» за 1914 р., писав: «Проживаючи літо 1903 року ... у господарів старовинного маєтку Лизогубів, де колись гостював часто Шевченко, я ... сфотографував пам'ятник (погруддя) Т. Г. Шевченку, поставлений у тому місці каштанової алеї, де любив ходити замислений Тарас» [7, с. 6–7]. Більш детально перше місце встановлення пам'ятника описав седнівський краєзнавець І. Ю. Стратілат: «Його спочатку встановили з лівого боку алеї в парку в селищі Седнів біля Червоного мосту, який побудовано через стародавній рів на відзнаку перемоги над Наполеоном... Отже, перший пам'ятник великому народному поету, революціонеру-демократу Т. Г. Шевченку було споруджено на Чернігівщині» [6, с. 271].

З приводу авторства пам'ятника у Седневі існує багато версій. У радянській історіографії ім'я автора погруддя Т. Г. Шевченка або замовчували, або невпевнено вказували на Ф. П. Балавенського [7, с. 6]. Насправді ж, автором пам'ятника був М. О. Гаврилко (1882 – 1920) — художник, скульптор, поет, який впродовж 1899 – 1904 рр. навчався у Миргородській художньо-промисловій школі ім. М. В. Гоголя, якою керував О. Г. Сластіон [8].

Свідок встановлення пам'ятника Т. Г. Шевченку в Седневі – краєзнавець Д. Ю. Кисіль (1880 – 1977) у своїх спогадах стверджував, що полтавський скульптор М. О. Гаврилко «сам привіз у Седнів погруддя поета і встановив його на гранітному постаменті» [1]. У приватному архіві родини Киселів збереглося фото 1904 р., на якому біля пам'ятника Кобзареві зображено учасників седнівського драматичного гуртка, серед яких були дружина Ф. А. Лизогуба – Олександра Федорівна, його доньки – Олена та Єлизавета, вчителі – М. П. Батурин, Н. Л. Прожига, Д. П. Теремець, Д. Ю. Кисіль, студенти та ін.

Спогади Д. Ю. Киселя про цю подію були опубліковані під заголовком «Дорога реліквія» в «Деснянській правді» за 28 січня 1964 р. Зокрема, Д. Ю. Кисіль згадував: «У мене й досі зберігається знімок, на якому добре видно перший пам'ятник Т. Г. Шевченку ... Навколо пам'ятника – група учасників драматичного гуртка. Сфотографувались ми не випадково у такому мальовничому місці. Кожен з нас палко любив твори великого Кобзаря. Саме тоді наш гурток поставив його п'єсу «Назар Стодоля». А за тих часів, коли переслідувались не тільки революційні ідеї, а й українська мова була під заборонаю, це явище мало неабияке значення ... У Седневі глибоко шанували все, зв'язане з світлим ім'ям Тараса. Тут він сходив багато стежок понад Сномом, малював краєвиди, розмовляв з селянами... Шанували поета й господарі садиби, в якій він так часто зупинявся, Лизогуби ... Ф. А. Лизогуб все робив для того, щоб гідно відзначити 90-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка, та збирав кошти на пам'ятник ... У Седневі пам'ятник встановлено до 90-річчя з дня народження поета ... Немало жителів навколишніх сіл приходили подивитись на образ свого співця» [4].

У 1923 р. пам'ятник Т. Г. Шевченку був перенесений з парку у колишній садибі Лизогубів до центру селища [6, с. 271]. На жаль, він був зруйнований ударною хвилею від вибуху авіабомби у серпні 1941 р. під час нальоту нацистської авіації.

У 1957 р. нове погруддя Т. Г. Шевченка було встановлено в Седневі на гранітному постаменті, виготовленому 1903 р. Автор погруддя – уродженець Седнева – скульптор та художник Г. В. Бистревський. На урочистому відкритті пам'ятника були присутні визначні діячі культури та мистецтва України. Разом із Ю. О. Збанацьким та Ю. М. Мушкетиком виступив і седнівський краєзнавець Д. Ю. Кисіль [6, с. 271]. Він, зокрема, розповів про спогади седнівців, які ще пам'ятали особисті зустрічі з Т. Г. Шевченком під час його перебування в Седневі у 1846 та 1847 рр.

Пізніше пам'ятник було перенесено з центру селища до головного фасаду Седнівської середньої школи, де він знаходився кілька десятків років. На сьогодні він демонтований та розібраний: погруддя зберігається у шкільному музеї, а постамент 1903 р. – на подвір'ї просто неба. Натомість, у 2010 р. на місці старого було встановлено новий пам'ятник Т. Г. Шевченку роботи молодого скульптора А. М. Балага.

Джерела та література:

1. Давидов Й. Зошит діда Киселя / Й. Давидов // Комсомольський гарт. – 1973. – 1 лютого.
2. Демиденко В. В. Остались здесь их душ частички... / В. В. Демиденко – К. : Журнал Радуга, 2010. – 168 с.
3. Замошник О. Д. та ін. Чернігівщина в біографії і творчості Т. Г. Шевченка / О. Д. Замошник, Г. Г. Зубко, Л. Є. Прокопенко. – Чернігів : Чернігівський обласний інститут удосконалення кваліфікації вчителів, 1961. – 70 с.
4. Кисіль Д. Ю. Дорога реліквія / Д.Ю. Кисіль // Деснянська правда. – 1964. – 28 січня.
5. Кониський О. Я. Тарас Шевченко-Грушівський: Хроніка його життя / упоряд. В. Л. Смілянська. – К. : Дніпро, 1991. – 702 с.
6. Курданов А. Новий літопис Седнева / А. Курданов // Містечко над Сномом : Збірник статей і матеріалів. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2007. – С. 231–333.
7. Німенко А. Пам'ятники Тарасові Шевченку / А. Німенко. – К. : Мистецтво, 1964. – 64 с.
8. Полтавщина: Енциклопедичний довідник / За ред. А. В. Кудрицького. – К. : Українська Радянська Енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1992. – 1024 с.
9. Шарпата Н. Тарас Шевченко у Седневі / Н. Шарпата // Містечко над Сномом : Збірник статей і матеріалів. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2007. – С. 150–159.

Аліна Мідько

ДОБРОЧИННА ДІЯЛЬНІСТЬ РОНИ ТАРНОВСЬКИХ

У роботі досліджено меценатську та суспільну діяльність лівобережних дворян Тарновських як суб'єктів суспільно-історичного процесу ХІХ ст. Проаналізовано родовід Тарновських, їх родинні зв'язки з іншими дворянськими родинами, розкрито внесок Тарновських в прогресивні перетворення в українському суспільстві.

Ключові слова: меценат, суспільний діяч, історико-культурний осередок, дворянство, реформа.

У сучасній історичній науці одне з чільних місць посідають персоніологічні дослідження, які мають вирішальне значення для з'ясування ролі української національної еліти в різні історичні